

Gyvenimo istorijos tyrimo perspektyvos: benamystės atvejais

RASA INDRILIŪNAITĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

***Santrauka.** Gyvenimo istorijos tyrimo priegios suklestėjimas siejamas su vadinamuoju „biografiniu posūkiu“, kai skirtingose disciplinose atsigręžta į gyvenimo pasakojimą kaip asmens išgyventą unikalią patirtį, kurią formuoja įvairūs socialiniai, kultūriniai, politiniai kontekstai ir aplinkybės, neišvengiamai darančios įtaką savęs suvokimui ir įgytos patirties vertinimui. Biografinė tyrimo priega ir naratyvo analizės technikos yra gana plačiai taikomi marginalizuotų visuomenės grupių tyrimuose ne tik dėl galimybės chronologiškai atkurti struktūruotą asmens gyvenimo pasakojimą, bet ir pasitarnauja kaip vadinamasis išlaisvinimas pasakojant, dekonstruojant socialines normas ir procesus, neišvengiamai formuojančius asmeninio gyvenimo trajektorijas. Refleksyvusis naratyvinio tyrimo dėmuo, anot A. Giddenso (2000), įgalina gyvenimo istoriją pasakojantį asmenį peržvelgti savo praeitį per numatomos ateities prizmę ir konstruoti bei permąstyti savąją tapatybę. Apžvelgus gyvenimo istorijos analizės galimybes benamystės tyrimuose šio metodo taikymas iliustruojamas gyvenimo istorijos interviu pavyzdžiais.*

Reikšminiai žodžiai: *gyvenimo istorijos tyrimas, biografinis tyrimas, naratyvas, benamystė, benamis.*

Įvadas

Pastaraisiais dešimtmečiais stebimas biografinės priegios populiarėjimas socialiniuose moksluose, siejamas su postmodernaus pasaulio tvarkos ir socialinių, ekonominių aplinkos pokyčių lemiamu naujų tapatybių formavimusi, atsigręžimu į individualumą ir unikalių subjektyviai patiriamos realybės reikšmių įvairovę. Biografinis tyrimas ir individo papasakota specifinė jo gyvenimo istorija tampa viena esminių priemonių individualios patirties raiškos kintančioje socialinėje ir kultūrinėje terpėje analizei (Denzin 2001; Chamberlayne et al. 2000; Roberts 2002; Merrill, West 2009). „Biografinis posūkis“ mokslinėje literatūroje siejamas ir su didėjančia simbolinio interakcionizmo teorinės priegios įtaka, postmoderniomis epistemologinėmis

perspektyvomis, kurios įvardijamos kaip reakcija į tyrimų, kuriais marginalizuota subjektyvioji perspektyva, populiarėjimą (Merrill, West 2009, 17). Daugelis autorių pažymi, kad šiandienų biografinių tyrimų ištakos siejamos su sociologine Čikagos mokyklos tyrimų tradicija, kai XX a. pirmojoje pusėje tyrimuose imtos naudoti žmonių gyvenimo istorijos, jas papildant tiriamųjų asmeninių dokumentų informacija. Pirmuoju tyrimu, kuriame naudojamos gyvenimo istorijos, laikoma plačiai žinoma Williamo Isacco Thomaso ir Floriano Znanieckio studija „Lenkų valstietis Europoje ir Amerikoje“ (1920 m.). Remdamiesi gyvenimo istorijos pasakojimu ir siekdami paaiškinti asmens prisitaikymo naujose socialinėse sąlygose procesus, patirtis ir nuostatas, to meto sociologai analizavo lenkų imigrantų gyvenimo protokolus, dokumentuojančius jų gyvenimą Lenkijoje iki emigracijos ir emigravus į JAV (Denzin, Lincoln 2008). Šių autorių pavyzdžiu išpopuliarėjo biografinės darbininkų, delikvenciniu elgesiu pasižymintį jaunuolių, nuteistųjų studijos (Roberts 2002). Apie 1940–1950 m., sociologijos moksluose pasukus pozityvistinės metodologijos link, minėta metodologinė prieiga imta marginalizuoti (Denzin, Lincoln 2008). Biografinės prieigos sociologijos studijose „sugrąžinimas“ siejamas su fenomenologinės žinojimo sociologijos ir Charleso Wrighto Millso (1970) vadinamosios „sociologinės vaizduotės“ perspektyvos išpopuliarėjimu. Sociologijoje imta aktyviai ieškoti sąsajų tarp socialinės struktūros ir istorinių aplinkybių reikšmės individualiai biografijai (Roberts 2002). Ši prieiga ir naratyvo analizė naudoti ir antropologijoje, analizuojant, kaip ir kokias savo kasdienio gyvenimo sampratą konstruoja įvairių kultūrinių grupių nariai. Antrosios bangos feminizmo atstovės dažnai naudojo šias prieigas lytiškumo aspektų reikšmės individualios gyvenimo istorijos konstravimo analizėje (Denzin, Lincoln 2008). Biografinė prieiga plačiai taikyta siekiant pademonstruoti, kad individualios gyvenimo istorijos ar biografijos suteikia daug reikšmingos informacijos apie socialinių struktūrų, socialinių klasių kūrimąsi, individualaus socialinio gyvenimo konstravimą (Chase 2005). Įvertinta, kad tokie šaltiniai kaip gyventojų surašymai, visuomenės tyrimai gali suteikti daug faktinės informacijos ir žinių, tačiau jie negali priartinti tyrėjo prie realios gyvenimiškos patirties, atskleisti intymios socialinio pasaulio dinamikos (Yov 2005). Individualių atvejų analizė įgalina detalesniam ir geriau reprezentuojamam priimtų sprendimų, veiksmų ir procesų tyrimui. Šiandieniniuose sociologijos mokslo atstovų atliekamuose naratyvo tyrimuose gana daug dėmesio skiriama patirčių, kurios formuojasi tam tikruose instituciniuose, organizaciniuose, diskursyvuose, kultūriniuose kontekstuose, analizei. Šie tyrimai populiarūs tokiose socialinėse aplinkose kaip kalėjimai, terapijos centrai ar pokalbių šou. Juose analizuojama, kaip institucinė ir organizacijos aplinka veikia asmens suvokimą apie save ir išgyvenamą patirtį

(Chase 2005). Kritinės teorijos šalininkai pabrėžia biografinės tyrimo priegos vaidmenį galios struktūrų ir dominuojančiųjų diskursų analizei. Suteikdamas galimybę tyrėjui fiksuoti lingvistinę ir tematinę, asmenine patirtimi pasireiškiančią pasakojimo struktūrą, naratyvinis tyrimas gali pasitarnauti ir kaip priemonė įvertinti bei keisti vyraujančius hegemoninius diskursus (Chase 2005; Roberts 2002).

Straipsnyje aptariama nemažai mokslinių diskusijų sukelianti biografinio tyrimo prieiga pristatant skirtingas jos sampratas ir taikymo empiriniuose tyrimuose galimybes. Svarstymai grindžiami benamystės reiškinių, pasitelkiant šią metodologinę prieigą, analizės galimybėmis. Straipsnis baigiamas žvalgomąjį pobūdžio benamių gyvenimo istorijų tyrimo analizės pavyzdžiu.

Diskutuojant apie biografinio pasakojimo sampratų įvairovę

Biografinio tyrimo šerdis – individualus asmeninis pasakojimas (naratyvas), kuris plačiąja prasme gali būti suprantamas kaip „sakytinis ar rašytinis tekstas, kuriame pateikiamas unikalus pasakojimas, grįstas individualia patirtimi, arba istorija apie chronologiškai susijusius įvykius (arba konkretų įvykį)“ (Creswell 2007, 53–54). Kiti autoriai kaip naratyvinį įvardija ir teminį individo pasakojimą apie tam tikrą įvykį; ištisinę istoriją apie reikšmingus jo gyvenimo įvykius (mokymąsi mokykloje, santuoką, skyrybas, vaiko gimimą ir pan.); ištisinį individo pasakojimą apie savo gyvenimą nuo gimimo iki dabarties momento (Chase 2005, 59).

Metodologinėje literatūroje ir kokybinių tyrimų tradicijoje naudojami įvairūs biografinės priegos sampratos apibrėžimai. Terminų įvairovė neretai komplikuoja ir pačią biografinio tyrimo sampratą. Ši prieiga dažnai tapatinama su „gyvenimo istorijos“, „gyvenimo pasakojimo“, „naratyvo“ arba „biografinio naratyvo“ samprata (Barabasch, Merrill 2014). Autoriai tokią sąvokų įvairovę sieja ir su skirtingų disciplinų bei regiono ir atskirų mokyklų ar tyrimų centrų tradicijomis. „Gyvenimo istorijos“ ir „gyvenimo pasakojimo“ tradicija Europoje siejama su Roskildės universitetu Danijoje, kuriame aktyviai plėtojamos biografinio tyrimo tradicijos ir metodologija. O Vokietijoje, nors ir turinčioje ilgą biografinio tyrimo tradiciją, ši prieiga lieka sociologinių tyrimų paribuose. Vokiškojoje tradicijoje „gyvenimo istorijos“ prieiga suprantama kaip labiau sisteminė, linkstama ją objektyvizuoti. Šalyje daugiau plėtojama naratyvinio tyrimo tradicija (West et al. 2007). Apžvelgdamas mokslinėje literatūroje pateikiamus biografinio pasakojimo metodų (sampratų) skirtumus Robertas Atkinsonas (1998) siūlo skirti juos

pagal pasakojimo pobūdį ir struktūrą. Gyvenimo istorijos (angl. *life history*) samprata dažniausiai grindžiama individo autobiografiniu pasakojimu, apimančiu ištisą jo gyvenimo ciklą arba didžiąją gyvenimo dalį. Pasakojimas perteikiamas asmens pasirinkta forma ir stiliumi, gali būti fiksuotas sakytiniu arba rašytiniu būdu (Chase 2005, 59). Pažymima, kad ši prieiga kildinama ir ilgą laiką buvo taikoma kaip vienas pagrindinių antropologinių lauko tyrimų metodų, kuomet informantas, pasakojantis savo gyvenimo istoriją, laikytas bendruomenės tradicijos perdavėju (Atkinson 1998, 123). Subjektyviai perteikiamą giluminę asmens gyvenimo patirtį atskleidžiantį metodą, įgalinantį ją analizuoti pasitelkiant interpretaciją ir teorines išvalgas, pastaruoju metu, kaip pažymi R. Atkinsonas (1998), gana plačiai taiko skirtingų mokslo disciplinų atstovai. Tautosakos tyrimuose, anot mokslininko (1998), dažniau aptinkama gyvenimo pasakojimo (angl. *life story*) prieiga, apibrėžiama kaip interviu forma, informanto papasakota gyvenimo istorija arba laisvai pasirinktas papasakoti tam tikras reikšmingas gyvenimo epizodas. Toks pasakojimas įprastai apima asmeniui svarbius įvykius, patirtis, jausmus, todėl analizei reikšmingas pasakojimo konstravimo ir pateikimo būdas, jį vertinant kaip tam tikrą kūrybinį procesą (Atkinson 1998, 125). Analizuodamas tokį pasakojimą tyrėjas, skirtingai nei „gyvenimo istorijos“ atveju, koncentruojasi į patį pasakojimą ir požiūrį, kuriuo šį pasakojimą tiriamasis pateikia apie savo gyvenimą. Gyvenimo istorijos prieigos atveju tyrėjo siekis yra atpažinti ir kontekstą – politines, socialines ir kitas aplinkybes ir jų reikšmę pavieniams tiriamojo pasakojamiems gyvenimo įvykiams (Adriansen 2012). Vystymo ir socialinės geografijos studijose gyvenimo istorijos prieiga siejama su vadinamuoju „žodinės“ arba „sakytinės“ istorijos metodu (angl. *oral history*), pasitelkus asmeninius prisiminus, išgyvenimus ir pasakojime naudojamą žodyną, siekiant paaiškinti tam tikrų vietų ir regionų istoriją, kultūrą. (Adriansen 2012). Bene plačiausiai šią prieigą pasitelkia istorijos mokslo atstovai. Metodas dažnai naudojamas analizuojant ir tam tikrą specifinį individo gyvenimo aspektą (pvz., darbo, studijų patirtį, gyvenimo vietos keitimą), siejant šią patirtį su socialiniu, kultūriniu, istoriniu kontekstu (Atkinson 1998, 125). Tyrėjai, taikantys „naratyvo“ (angl. *narrative*) arba „asmeninio naratyvo“ (angl. *personal narrative*) prieigą, didžiausią dėmesį skiria pasakojimo prigimčiai ir pasakojamos istorijos formai. Naratyvas šiuo atveju suprantamas kaip „iš atskirų, vienas po kito einančių įvykių susidedantis pasakojimas, turintis pradžią, vidurį ir pabaigą“ (Merrill, West 2009, 10). Naratyviniu požiūriu gyvenimas yra patiriamas suvokiant ir priimant praeitį, dabartį ir ateitį (Barabasch Merrill 2014). Fiksuojant teminį pasakojimą apie išgyventas patirtis šio tyrimo rėmuose stengiamasi identifikuoti ir visuomenėje paplitusių mitų bei pasakojimų reikšmę individualiems naratyvams (Merrill, West 2009, 10).

Gyvenimo istorijos metodas ir naratyvo analizės technikos gana plačiai taikomi marginalizuotų visuomenės narių ir grupių tyrimuose kaip įgalinančios holistiškai apibūdinti tiriamųjų gyvenimo patirtis – sujungti platų spektrą tiek neigiamų, tiek ir pozityvių išgyvenimų, skirtingais jų gyvenimo etapais priimtus sprendimus. Ši dokumentika leidžia chronologiškai atkurti struktūruotą asmens gyvenimo pasakojimą, todėl gali pasitarnauti kaip „išlaisvinimo naratyvas“ – „balso suteikimas“ turintiems negalia, patyrusiems seksualinę, fizinę ar kitokią prievartą asmenims, benamiams (McLaughlin, Tierney 1993). Pristatydamas vadinamuosius „nutildytųjų socialinių grupių“ naratyvus tyrėjas gali prisidėti prie vyraujančio viešojo diskurso kaitos minėtų grupių ar tam tikrų socialinių problemų atžvilgiu. Metodologinėje literatūroje pabrėžiama praktinė gyvenimo pasakojimo vertė ją pasakojančiam asmeniui. Dalindamasis savo istorija asmuo įgyja aiškesnę asmeninės patirties perspektyvą, gali geriau įvardyti ir suvokti jausmus – šios patirtys stiprina individo savęs pažinimą ir savivertę (Atkinson 1998, 127–128). Istorijos pasakojimas, anot Mike'o Bury (2001), šiuo atveju atlieka ne tik terapinę ar reikšmės individualiai asmens biografijai suteikimo funkciją, bet ir kuria ryšį su kitais. Autorius pažymi, kad pažeisto asmens tapatybės atveju, siekiant ją išlaikyti, neretai jaučiamas ir išorinis spaudimas peržiūrėti, perkurti asmeninius pasakojimus (Bury 2001). R. Atkinsonas (1998) pabrėžia gyvenimo istorijos interviu reikšmę tiek pasakotojui, tiek ir klausytojui: pirmajam ši situacija sukuria galimybę būti išklaustam ir išgirstam, antrajam – siekis girdėti, suprasti ir priimti kito gyvenimo istoriją taip pat gali būti asmeninį gyvenimą keičianti patirtis (Atkinson 1998, 126). Ši situacija atveria dvejopos naratyvinio tyrimo prieigos galimybę – konstruktyvistinės, kai tyrėjas aktyviau dalyvauja istoriją perteikiant ir ją užrašant, ir vadinajamą natūraliąją, kuomet tyrėjas pirmiausia skatina informantą jo pasirinktu individualiu būdu kalbėti apie save, savo išgyvenimus. Paulas Ricoeuras (1991) pažymi, kad gyvenimo siužeto kūrimas ir perkūrimas yra nuolatinis procesas, – net ir keičiantis įvairioms aplinkybėms asmuo lieka toks pat, t. y. neišvengiamai įrėmintas savo praeities, dabarties momento ir ateities planų, kurie ir sudaro individo gyvenimo istoriją (Ricoeur 1991). Konstruktyvistinės naratyvinio tyrimo analizės atveju tyrėjas neišvengiamai susiduria su objektyviaja realybe, aprėpiančia informanto gyvenime įvykusius įvykius ir pastarojo subjektyviai išgyvenama šių įvykių patirtimi. Tyrėjo atsakomybė – ieškoti geriausių priemonių ir būdų individualiai patirčiai atskleisti (Rosenthal 1993). Natūraliosios analizės atveju pats istorijos pasakotojas tampa pasakojamų įvykių interpretatorius, unikaliu, paties pasirinktu būdu sujungdamas tam tikrus gyvenimo įvykius, suteikdamas jiems vienokią ar kitokią reikšmę, konstruodamas santykius su žmonėmis, jų tarpusavio ryšius (Atkinson 1998, 126). Dalis autorių pažymi, kad jau pati papasakota

istorija neišvengiamai yra socialinis konstruktas (Rosenthal 1993), kuriamas paties jos pasakotojo, atskleidžiant suvokimą apie tam tikrus socialinius įvykius, politines realijas. Atsižvelgdamas į pasirinktos tyrimo priegigos logiką duomenų analizės metu tyrėjas renkasi, ar perpasakoti girdėtą istoriją ar pateikti unikalų informanto tekstą.

Biografinė tyrimo priega, kaip ir kiti kokybine socialinių mokslų metodologija grįsti tyrimai, neišvengiamai patiria kritikos tiek iš fundamentaliųjų ir pozityvistinės tyrimų tradicijos šalininkų, prioretizuojančių kiekybinę tyrimų paradigmą kaip labiau mokslinę (Davies, Gannon 2006), tiek ir iš galios institucijų, finansuojančių mokslinius tyrimus. Akademinė šios priegigos kritika grindžiama siaura tyrimo apimtimi, eliminuojant reikšmingus kontekstinius faktorius, kurie aktualūs sprendžiant socialinės politikos ir kitus klausimus. Poststruktūralistinės perspektyvos šalininkai išreiškia kritiką nepakankamam institucinės galios vaidmens, kaip formuojančios bendrąją žinojimą, kuris reiškiasi ir atskiruose visuomenės lygmenyse, įvertinimui analizuojant subjektyviai konstruojamus tapatumus. Kaip alternatyvą jie siūlo diskurso analize grindžiamas tyrimų priegas (Davies, Gannon 2006; Merrill, West 2009). Metodo kritikoje aptinkama ir bendrųjų kokybinei paradigmai įprastų pastabų, apimančių duomenų surinkimo ir analizės, tyrėjo vaidmens ir tyrimo validumo, patikimumo klausimus.

Gyvenimo istorijos analizės perspektyvos benamystės tyrimuose

Pastaruju metu benamystės studijose, kaip pabrėžia Catherine Robinson (2011), vyrauja benamystės reiškinio conceptualizacijos klausimus aiškinančių tyrimų kryptys, ieškant tinkamo atsako į šią problemą. Stebimos tendencijos, kad, nepaisant benamystės vertinimo kaip įvairių *makro*, *mezo* ir *mikro* tarpusavyje susijusių veiksnių rezultato (socialinės pagalbos struktūrų, neformalios pagalbos stygius, individo asmeninės krizės), tinkamo gyventi būsto stygius gana aiškiai įvardijamas kaip pagrindinis benamystės indikatorius (Robinson 2011, 4). Paskutiniaisiais dešimtmečiais mokslinėje literatūroje, pristatančioje didelės apimties tyrimus, kuriais siekiama apibrėžti benamystės priežastis arba identifikuoti asmenis, apsistojusius nakvynės namuose ar kitose laikiną prieglobstį suteikiančiose apgyvendinimo vietose (Fitzpatrick 2005), aiškiai išreiškiamas subjektyviosios perspektyvos ir individualių benamių patirčių analizės poreikis (Snow, Anderson 1993; Neale 1997). Indukcinės priegigos šalininkų požiūriu, nekritiškas benamystės reiškinio apibrėžimas ir iš to kylančios operacionalizacijos problemos iškreipia vadinamųjų „didžiųjų“ tyrimų rezultatus (McCarthy 2013). Maždaug po 2000 m. keičiantis benamystės

apibrėžčių tendencijoms, pamažu atsiribojant nuo tiesiogiai su socialinės politikos priemonėmis, taikomomis benamystės problemai spręsti, siejamo benamystės aiškinimo, atsigręžiama į tokias benamystei reikšmingas charakteristikas kaip etniškumas, lytis, viešosios erdvės naudojimas ir pan. (Farrugia 2011; Neale 1997; Casey et al. 2008; DeWard, Moe 2010; Ravenhill 2008). Šios tematinės kryptys žymi ryškų posūkį į indukcinę logiką grįstus tyrimus, įgalinančius prisiliesti prie individualios asmens gyvenimo trajektorijos. Toks požiūris leidžia išvengti gana siauro išankstinio deterministinio požiūrio, benamystės priežasčių analizę grindžiant tomis pačiomis kategorijomis (pavyzdžiui, priklausomi nuo narkotikų, alkoholio, turintys psichinių sutrikimų asmenys), kurios gali būti taikomos ir gyvenamąją vietą turintiems asmenims (Cuncea 2015). Indukcinė tyrimų kryptis įgalino identifikuoti ir vadinamąją „paslėptosios“ benamystės formą, kuriai priskiriami asmenys, įsikūrę nesaugiuose, nepritaikytuose gyventi būstuose, taip pat – vadinamųjų „naujųjų benamių“ grupę, kuriai gali būti priskiriamos benamės motinos, benamių šeimos, jaunimas, psichinę negalią turintys arba vyresnio amžiaus benamiai asmenys (Cuncea 2015, 82).

Benamių kaip atskiros socialinės grupės tyrimai Lietuvoje pradėti 2003 m., atlikus gyvenamojo būsto neturinčių šalies gyventojų tyrimą „Benamių gyvenimo sąlygos“ (Sadauskas 2008). Tyrimo metu apžvelgtos benamių gyvenimo sąlygos, asmenybės bruožai, atlikta nuostatų analizė (Kano-pienė, Mikulionienė 2004). Panašiu laiku atliktas benamių gyvenimo ir vertybių analizei skirtas tyrimas „Varguomenės gyvenimo ypatumai“ (Vosyliūtė ir kt., 2004). Elena Kocai disertacijoje „Socialinė benamių atskirtis ir jos formavimosi veiksniai“ (2007) išsamiai pristato benamystės kaip socialinės atskirties reiškinio sampratą, formas, atsiradimo priežastis ir veiksnius, lemiančius benamių socialinę atskirtį (Kocai, 2007). Benamius, kaip atskirties grupę, panašiu laikotarpiu pristato Justinas Sadauskas (2008). Pastarųjų metų benamystės tyrimai šalyje siejami su nakvynės namų benamių kasdinių išgyvenimo praktikų (Indriliūnaitė 2013) ir vadinamojo benamių „tarp-institucinio dreifo“ analize (Indriliūnaitė, Petkevičiūtė 2015), apimančia ir įkalinimo patirties turinčių benamių tyrimus. Metodologinę įvairovę siekiama atliepti naratyvo analizės pagrindu atlikto benamių vyrų išgyvenimo nakvynės namuose ir gatvėje patirčių lyginimu (Ivanauskienė, Gončiarova 2016). Nors benamystės reiškinio analizė šalyje sulaukia vis didesnio tyrėjų susidomėjimo, tenka konstatuoti, kad atliekami tyrimai yra mažos apimties, gana lokalūs ir epizodiniai. Panašaus požiūrio laikosi Dalija Snieškienė ir Inga Dulinskienė (2014), benamystės šalyje tyrimų sunkumus siedamos su šalyje taikomu gana ribotu benamio asmens apibrėžimu ir išreikšdamos nuogaštavimą dėl tyrimų, kurie apimtų įvairesnes benamystės formas patiriančių asmenų analizę, stygiaus (Snieškienė, Dulinskienė 2014).

Biografinė tyrimo prieiga benamystę leidžia analizuoti kaip įvairiakryptį procesinį reiškinį. Ji įgalina gana detalai rekonstruoti individo asmeninę istoriją ir jo benamystės istoriją – reikšmingų įvykių, lėmusių atsidūrimą gatvėje, seką. Tyrime integruojamos ir struktūrinės – socialinės, ekonominės, politinės aplinkybės, lemiančios individo gyvenimo kelią ir atspindinčios jo socialinę aplinką, kurioje plėtojosi individuali asmens biografija (Torri, Tosi 2004; Stephenson 2006). Ši prieiga įgalina analizuoti ir veikėjo, ir struktūros – įvairių struktūrinių determinančių ir individualios istorijos, priežasčių ir pasekmių santykio problematiką ir galimybes. Leidžia išvelgti, kaip benamiai asmenys pasakojimo būdu konstruoja savo gyvenimo istoriją, kokias reikšmes šiame pasakojime suteikia pavieniams savo gyvenimo įvykiams (Torri, Tosi 2004). Carolis McNaughtonas (2008) pažymi, kad neretai benamystė pristatoma kaip trauminė patirtis, siejama su sunkumais ir nelygybe, o gyvenimo istorijos tyrimas leidžia fiksuoti paties asmens požiūrį į savo situaciją, kuris ne visada sutampa su visuotinai priimtu požiūriu. Neatsitiktinai biografiniuose pasakojimuose keliamas istorijos „realumo“ klausimas, nes pasakotojo perteikiama istorija yra subjektyviai rekonstruota, neišvengiant savireprezentacijų ir racionalizavimo, savirefleksijos ir atminties įtakos (Torri, Tosi 2004). Tyrėjas, atlikdamas biografinį tyrimą, atsiduria gana paradoksaliaje situacijoje, klausdamas apie praeitį jis gauna jos rekonstrukciją, todėl natūralu, kad dalis gyvenimo įvykių ir išgyvenimų gali likti nepapasakoti, nustumus juos į pašamonę, dalis romantizuojami ir pan. Tyrėjai, taikantys šią metodologinę prieigą, pabrėžia ir ypatingą jos reikšmę informantui, nes asmeninio gyvenimo istorijos ir atskirų patirčių pasakojimas atlieka ir terapijos vaidmenį. Šis aspektas lemia, kad dauguma tiriamųjų stipriai įsitraukia į tyrimą (Ravenhill 2008). Benamių naratyvus analizavusi Lia van Doorn (2004) pažymi, kad benamių savireprezentacijų tyrėjas neturėtų priimti kaip objektyvios tiesos, veikiau – kaip tam tikrą autentišką savo gyvenimo interpretaciją. Net ir įtardamas, kad pasakojama išgalvota, įsivaizduojama ar pasakojančiajam strategiškai patogi istorija, tyrėjas neturėtų stengtis demaskuoti informanto, veikiau derėtų ieškoti paaiškinimų, ką reiškia toks tiriamojo sprendimas, kokie yra jo siekiai taip konstruojant asmeninį pasakojimą. Autoriai pažymi, kad informanto pasakojime svarbu ieškoti ne tik tam tikrų individo gyvenimo faktų, bet verčiau stengtis suprasti šiems faktams priskiriamas individualias reikšmes ir pasakotojo konstruojamas savo praeities, dabarties ir ateities įvykių interpretacijas (Roberts 2002). Šie principai taikyti ir iliustracinėje benamių gyvenimo istorijų analizėje, pristatomoje kitose straipsnio dalyse.

Metodologinės pastabos

Biografinis metodas atliepia interpretatyvųjį požiūrį, apimantį informanto pasakojimą ir tyrėjo perpasakojimą bei išgirstos istorijos atkūrimą. Gyvenimo istorijos metodo taikymo galimybės benamystės analizei iliustruojamos dviejų gyvenimo istorijos interviu pavyzdžiais¹. Interviu atlikti 2013 m. Vilniaus arkivyskupijos „Caritas“ nakvynės namuose. Pirmojo interviu su nakvynės namų gyventoju Arūnu trukmė – 1 val. 37 min., antrojo interviu su nakvynės namų gyventoju Vaidu trukmė – 1 val. 57 min. Siekiant užtikrinti konfidencialumą tyrimo dalyvių vardai pakeisti. Straipsnyje tyrimo dalyvių kalba netaisyta.

Gyvenimo istorijos interviu yra giluminis interviu, kuris paprastai pradedamas tyrėjo prašymu informantui papasakoti apie savo gyvenimą. Informantas gali laisvai pasirinkti, kaip pradėti pasakojimą. Gyvenimo istorijos, arba vadinamasis biografinis interviu, leidžia nustatyti reikšmes ir prasmes, kurias tam tikriems savo gyvenimo įvykiams priskiria informantai, ir išvelgti, kaip šios reikšmės lemia jų gyvenimo supratimą. Naratyvo analizės metodų įvairovė leidžia pasirinkti skirtingus pasakojimo analizės principus. Pristatoma naratyvo analizė atlikta taikant Amanda Jane Coffey ir Paulas Anthony's Atkinsonas (1996) siūlomus žingsnius, kurie apima daugkartinį interviu teksto skaitymą, kodavimo procesą, susidedantį iš reikšmingų ir tiesiogiai susijusių fenomenų išskyrimo ir paieškos bei jų analizės, siekiant įvertinti panašumus, skirtumus, modelius ir struktūras. Analizuojant duomenis siekta įvertinti, kaip subjektyvi individo patirtis skleidžiasi skirtingose socialinėse ir kultūrinėse aplinkybėse ir kaip šios aplinkybės formuoja individualią asmens trajektoriją. Straipsnyje nesiekama išsamiai pristatyti minėto tyrimo rezultatų, minimi pavyzdžiai tik gana fragmentiškai pasitelkiami stengiantis iliustruoti gyvenimo istorijos metodo taikymo galimybes benamystės tyrimuose. Pasirinktais pavyzdžiais taip pat nėra siekiama pateikti apibendrintų minėtos tyrimų srities rezultatų.

Benamių biografinės trajektorijos: keletas štrichų

Nagrinėjant benamių naratyvus galima išskirti tam tikrą pasakojimo tvarką, kuri, anot Michaelio Murray'aus (2003), leidžia išvelgti informantui reikšmingų jo gyvenimo įvykių loginę seką. Įvykių konstravimas nuo praeities iki dabarties momento naratyvus daro labiau suprantamus ir vientisus.

¹ Tyrimas atliktas pagal Vytauto Didžiojo universiteto Socialinių tyrimų centro 2012–2015 m. vykdytą projektą „Socialinė atskirtis ir socialinis dalyvavimas pokyčių Lietuvoje“ (Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-02-045).

Laiko nuoseklumo laikymasis bendroje informanto papasakotos gyvenimo istorijos perspektyvoje leidžia į jo gyvenimą žvelgti kaip į „virtinę lūžių“ (Giddens 2000). Šie lemtingi lūžiai individą gali inspiruoti permainoms, bet labai dažnai žymi ir krizinius gyvenimo etapus. Vaido, 34 metų vyro, atvykusio į Vilnių 2000 m., vaikystės patirtys ir pirmieji gyvenimo lūžių etapai pažymėti vaikų globos namų aplinkos, o sulaukus septynerių metų – perkėlimo į internatinę mokyklą. Informantas pasakojime prisipažįsta, kad nenoras mokytis profesinėje mokykloje, ankstyvas „laisvo gyvenimo“ – išsilaisvinimo iš uždaros institucinės aplinkos – siekis lėmė daugelį teistumų, kartojantis besitęsiančiai laisvės–įkalinimo estafetinei situacijai:

Kol jaunas buvau, norėjosi biškelį laisvesnio gyvenimo. Tas laisvesnis gyvenimas davė atvirkščiai – sunkesnę gyvenimą. Kalinimo įstaigos... /.../ Nu ir po to kaip prasidėjo, taip prasidėjo. Pusę metų laisvė, vėl sėdi, pusę metų prarandu laisvę, vėl sėdi.

Nuo atvykimo į Vilnių 1998 m., su pertraukomis nakvynės namuose gyvenančio Arūno, 44 metų amžiaus vyro, gyvenimo istorijos naratyve išryškėję esminiai lūžiai žymi ankstyvoje vaikystėje ir paauglystėje patirtus išgyvenimus, kai patekęs į vaikų globos namus, o vėliau, sulaukęs mokyklinio amžiaus, buvo perkeltas į kitame mieste esančią internatinę mokyklą, ją baigęs įstojo į žemės ūkio mokyklą, kur įgijo mechanizatoriaus profesiją. Suaugusiojo gyvenime įvykęs vienas esminių lūžių žymi žmonos netektį ir jos artimųjų atstūmimą, kuris ir lėmė Arūno pasirinkimą vykti gyventi į Vilnių, kadangi, *kaip sakant, palaikymo iš mano pusės jokio nebuvo, nu tai kaip aš vadinu: nebuvo į ką atsiremti.*

Artimųjų netektis benamių gyvenimo istorijose neretai žymi kritinį lūžio momentą, kuris gali būti reikšmingai susijęs su benamystės situacija ir stipriai keičia asmens gyvenimo trajektoriją. Šios netektys gali turėti ir socialinį pobūdį: būtent toks sutinkamas analizuojamose benamių gyvenimo istorijose – sąmoningo arba natūralaus (dėl susiklosčiusių aplinkybių) socialinių ryšių su artimaisiais nutraukimo. Arūno vaikystė pažymėta tėvo atmetimo žyme nuo tada, kai sykiu su teta nuvykęs susitikti su bausmę įkalinimo įstaigoje atliekančiu tėvu sužinojo, kad tėvas atsisako jį pripažinti savo sūnumi:

Nu kada nuejau į susitikimą, tai aš kiek supratau, kad, tipo, aš ne jo vaikas. /.../ ne man į akis, bet savo seseriai jisai taip pasakė, kad aš ne jo vaikas /.../ dingo man visos iliuzijos. Ta prasme susitaikiau su tuo, kad aš esu vienas.

Arūno motina taip pat atliko bausmę Panevėžio moterų kalėjime, keletą kartų bandant ją surasti, paieškos buvusios bevaisės. Vaikystėje patirti trauminiai išgyvenimai dėl tėvų išsižadėjimo ir apleidimo lėmė informanto apsisprendimą susitaikyti su padėtimi ir atsiriboti:

Neieškojau ir neieškosiu. Čia jau mano toksai nusistatymas yra /.../, susitaikiau su tuo, kad esu vienas.

Panašius psichologinio tėvų praradimo išgyvenimus benamių naratyvuose analizavusi Megan Ravenhill (2008) įvardija kaip „pseudo“ mirtimi – dalies savęs praradimu, kuri keičia individo savęs suvokimą ir tapatumą. Vaikystės laikotarpiu prasidėjusi artimų ryšių praradimo trajektorija tęsiasi informantui pasakojant ir apie tolesnius jo gyvenimo etapus. Žmonos netektis Arūno istorijoje žymi net keletą skirtingų praradimų: jos artimųjų atstūmimą dėl turimos stigmatizuojančios vaikų globos namų patirties ir aiškiai įvardijamą priklausomybės nuo alkoholio pradžią. Šie vienas po kito vykę praradimai formuoja informanto patiriamų nesėkmių grandinę, kuri gali būti įvardijama kaip „kentėjimo trajektorija“ (angl. *trajectory of suffering*) (Riemann, Schütze 1991), ribojanti jo gebėjimus aktyviai kurti ir kontroliuoti savo gyvenimą:

Paskui apšvedžiau ir po kiek laiko [žmona] nuėjo tenai, į dangų. /.../ Ir vienu žodžiu, po jos laidotuvių, ta prasme, supratau iš jos giminių, iš jų bendravimo tokio, kad, tipo, aš jau nebereikalingas. Nes aš jau, ta prasme, buvau ir esu, kaip sakant, be tėvų, aš internate augęs... Tai, kaip sakant, palaikymo iš mano pusės jokio nebuvo, nu tai kaip aš vadinu: nebuvo į ką atsiremti. /.../ Bet jau labiausiai pradėjau gerti nuo liepos penktos, kaip jinai mirė. Nuo jos mirties dienos. Tik sužinojau, tą patį vakarą, iš karto. Gėriau, gėriau iki sąmonės praradimo gėriau. Ir nuo tada man jau prasidėjo. Nes, supranti, man jau tada buvo stresas, nervinis šokas man... Visgi aš ją mylėjau. Iš meilės mes tuokėmės. Ne kaip šiais laikais – iš reikalo. Ne, šito nebuvo. Aš iš meilės ją vedžiau... (Arūnas, 44 m.)

Pasikartojantys informanto Vaido teistumai žymi sudėtingų jo santykių su motina istoriją. Ryškiausiai informantui įsirėžusi jį apibūdinanti motinos etiketė *kalėjimo kamštis* veikia kaip prisiimta stigma, žyminti motinos turėtų lūkesčių nepatenkinimą ir sūnaus išsižadėjimą. Jo reakcijoje į motinos atmetimą – įvardytame sprendime nutraukti ryšius su ja, gali būti atpažįstama vadinamoji „targgeneracinė priežastis“, kurią benamius tirianti M. Ravenhill (2008) taiko iš tėvų perimtiems elgesio, gyvenimo būdo modeliams apibūdinti:

Kur motina gyvena, ir dabar žinau, bet aš su ja nebendrauju. Nes aš jai nereikalingas esu, nes motina yra pasakius, kad aš esu kalėjimo kamštis, ta prasme, kad pastoviai kalėjime sėdžiu... /.../ ji paskambino ir, aišku, aplojo, aprėkė mane ir pasakė: „Žinai, aš tavęs neskaitau sūnum“. Ir viskas, ir ką aš galiu jai pasakyti. (Vaidas, 34 m.)

Vaido gyvenimo pasakojime tėvo naratyvas išryškina vaikystėje patirtą stigmą, žymincią nepatenkintą santykio su tėvais poreikį, likusias nuoskaudas, iliustruoja nesėkmingas tėvo paieškas, informantui siekiant racionalizuoti ir paneigti tėvų pagalbos reikšmę tapus suaugusiu:

Bandžiau [ieškoti], jo, man gal ne todėl, kad jisai [tėvas] buvo reikalingas, man įdomu, kad tiesiog būtų išgirst, nu, kodėl jisai nenori bendrauti, nori arba nenori bendrauti. /.../ Tiek motina, tiek tėvas, jie man buvo reikalingi, kai aš buvau mažas vaikas.

Glaudaus ryšio su gimdytojais poreikį Vaidas siekia kompensuoti artima draugyste su vyresne už jį moterimi, gyvenančia tuose pačiuose nakvynės namuose. Judviejų amžiaus skirtumus ir savęs kaip vyro suvokimą išryškina informanto viltys ir ateities planai, siejami su šiuo santykiu: *Jinai jau suaugus moteris ir aš jau nebe mažas vaikas, nu tai kažką norim į priekį.*

Skirtingai nei Arūno, Vaido benamystės istorijoje aiškiai išryškėja vadinamasis „dreifavimas“ tarp skirtingų institucinių ir socialinių aplinkų. Informanto gyvenimo nakvynės namuose patirtis – trylika metų, tačiau per šį laikotarpį jis ne kartą buvo patekęs į įkalinimo įstaigą, gyvenęs gatvėje. Benamystės patirtį Vaidas įvardija „plaukiojimu“, kuris šiame kontekste žymi neapibrėžtą asmens socialinę ir fizinę situaciją:

/.../ šita, benamystė, tai kažkur plaukioji... Būdavo tokių momentų. Nėra taip, kad vat atėjai vieną dieną ir visi tie trylika metų čia [nakvynės namuose]. Įkalinimo įstaigos, aišku, į tai susidėjo, bet, vat, tarpais viską sudėt ir bendroj sumoj trylika metų gaunasi.

Ankstyvi savarankiškumo įgūdžiai, sykiu besiformuojantis pažeidžiamumas ir siekis pasirūpinti savimi neretai lemia papildomų ekonominių resursų paieškas įsitraukiant į įvairaus pobūdžio nusikalstamas veiklas, šešėlinę ekonomiką, priklausomybių įgijimą. Šios informantų patirtys ir jų socialinei grupei būdingi išgyvenimai žymi individualios ir kolektyvinės patirties sąsajas. Iki atvykimo į Vilnių Tauragėje nelegaliai baldžiumi dirbęs Arūnas sostinėje legalaus apmokamo darbo nėra turėjęs. Atviras prisipažinimas apie nenorą dirbti atskleidžia informanto jaunystėje dominavusį nenormatyvinį požiūrį, prieštaraujantį darbo, kaip vertybės, sampratai. Alternatyvių

užimtumo ir uždarbio formų paieška siejama su didesnio individualumo ir saviraiškos suteikiančia situacija: *aš galvoju, gal toks lengvesnis gyvenimas [oficialiai nedirbant], ir pinigų prasimanant renkant ir parduodant antrines žaliavas*. Pastarajame gyvenimo etape informanto požiūris į darbą yra pasikeitęs: jo turėjimą Arūnas sieja su galimybėmis ir viltimi, kurioje telpa ir gyvenimo draugės paieškos:

Darbo neturėsi, tai pradėsi lįsti į neviltį /.../ kai darbas... Jau žiūrėsim, gal ir gal kokią moterį susirasiu, šeimą bendrą... Ta prasme, bendrą gyvenimą. Mano, sakau, pagrindinis tikslas yra darbas.

Toks darbo vertinimas priartina informanto požiūrį prie vadinamajam tradiciniam vyriškumui būdingos sampratos, darbo turėjimą laikant neatsiejama vyro gyvenimo dalimi (Tereškinas 2014).

Asmens gyvenimo istorijoje pateikiami įvykiai neišvengiamai formuojasi tam tikrų socialinių ir kultūrinių kontekstų poveikyje, todėl pasakojimas įprastai suteikia išvalgų apie pasakojimo rėmus apimančio laikotarpio visuomenės vertybes, kultūrines normas. Arūno pasakojime atsispindi tragiškieji 1991 m. sausio 13-osios ir vėlesni įvykiai, kurių metu informantas budėjo prie Seimo rūmų. Šis laikotarpis glaudžiai susijęs su reikšmingu informanto gyvenimo trajektorijos posūkiu – lemtinga pažintimi su kartu prie Seimo rūmų budėjusiu žmogumi, pakvietusiu drauge vykti į savo gimtinę – Tauragę, kur informantas įsidarbino, vėliau sutiko ir žmoną ir gyveno iki jos mirties:

Nu pradžioj padirbau ir tada pradėjau tą visą, nu kaip sakant, perversmas, nuo devyniasdešimt pirmų. Atvažiavau čia prie Seimo ir per tą momentą susidraugavau su vienu draugu iš Tauragės. Tai su juo dar pabuvom kažkur mėnesį laiko, kartu su juo, ta prasme, buvo tie laužai ten, tie postai, kaip sakant, aplink Seimą. Tai jisai vieną kartą pasiūlė, sako, važiuojam į Tauragę pas mano mamą. Į svečius. Nu tai aš sutikau, važiuvom su juo, jis mane nusivežė namo pas save, ten pristatė... Nu kažkur savaitę laiko aš pas jį pabuvau ir paskui jo motina, anksčiau kaip dirbo vaisių daržovių perdirbimo... ai, nedirbo ji, labai gerai pažįstamą turėjo kadru viršininkę. Nu per ją aš ir mane įdarbino, į vaisių daržovių perdirbimo kombinatą. (Arūnas, 44 m.)

Gyvenimo istorijos papasakojimas, anot Anthony Giddenso (2000), apima ir reflektyvųjį dėmenį: papasakota asmens biografija yra daugiau nei atskirų faktų apie savo gyvenimą rinkinys, tačiau kartu ir savosios tapatybės konstravimas bei gyvenimo įvykių permąstymas. Ši savistaba ir gyvenimo įvykių interpretavimas pasakojant, anot Agnės Dorelaitienės ir Natalijos

Mažeikienės (2011) „jungia akimirklų ir patirties, išgyvenimų sudėtingą atsitiktinę mozaiką į vieną savę visumą. Tokiame pasakojime pateikiamas asmens savęs ir *kitų* konkrečioje socialinėje aplinkoje suvokimas, supratimas, kaip individas save ir kitus identifikuoja, su jais tapatinasi“ (Dorelaitienė, Mažeikienė 2011, 55). Gyvenimo įvykių trajektorijoje, atvedusioje į dabarties momentą – benamystės patirtį ir gyvenimą namuose – atskleidžia informanto bejėgiškumo, nusivylimo ir nerimo dėl ateities jausmai. Namų neturėjimo stigma paženkлина benamio asmens kasdienybę nuolatinio nerimu, baime būti iškeldintam. Stigmoje užkoduota izoliacija, nusivylimas kitais žmonėmis, paramos iš jų nesitikėjimas:

Aš irgi esu dabar benamis, nesvarbu, kad aš nors nakvynės namuose gyvenū, turiu pilnus dokumentus, viską, bet aš vis tiek benamis, aš neturiu savų namų. Nakvynės namai, gi čia namai ne visam gyvenimui. Vis tiek ateis laikas kažkada, kai tu turėsi išeiti, ir nieks neklaus tavęs, kur tu eisi, ta prasme, nu arba nesakys: eik ten geriau, ar ten... Jiem bus neįdomu, jie pasakys: mes negalim laikyti... (Vaidas, 34 m.)

Gana fragmentuotai apžvelgti pavieniai abiejų informantų vaikystės ir suaugusiųjų gyvenimo etapai turi ryškių sąsajų – ankstyvosios jų vaikystės patirtys persmelktos neigiamų išgyvenimų augant institucinėje aplinkoje: vaikų globos namuose, mokymasis internatinėje mokykloje, neretai sutinkami benamių gyvenimo istorijų analizėje (Ravenhill 2008; Indriliūnaitė, Petkevičiūtė 2015). Ankstyvieji išgyvenimai yra vieni esminių, lemiantys asmens pažeidžiamumą tapus suaugusiu, palaikantys ontologinį nesaugumą (Ravenhill 2008), ribojantys socialinio tinklo kūrimo galimybes, adekvataus ir lygiavertio romantinio ryšio užmezgimą, sąlygojantys socialinę izoliaciją ir stigmatizaciją. Atskirų asmens gyvenimo etapų ir juose patirtų išgyvenimų reikšmę individui, tolimesniems jo gyvenimo tarpsniams ir jų metu priimamiems sprendimams atskleisti tikslingiausiai įgalina gyvenimo istorijos prieiga. Asmens gyvenimo istorijos, pasitelkiant šią prieigą, analizuojamos individualiai, atsižvelgiant į kiekvienos iš jų gyvenimo trajektorijų unikalumą, atskleidžiant vertę tarp bendrų analizuojamos socialinės grupės istorijų.

Išvados ir apibendrinimas

Straipsnyje aptariamos gyvenimo istorijos metodo prieigos taikymo galimybės benamių tyrimuose leidžia susintetinti medžiagą apie skirtingais rakursais aptariamą biografinio tyrimo sampratą ir taikymo galimybes. Ši prieiga ypač reikšminga marginalizuotų visuomenės grupių tyrimuose, nes,

skirtingai nei plačiai produkuojami šių grupių atstovų įvaizdžiai, leidžia pristatyti pavienio individo gyvenimą kaip unikalią mikropasaulį. Dėl tos priežasties, kaip pažymi M. McCall ir J. Wittner (1990), šios istorijos įgalina gilesniam vyraujančio bendrojo „žinojimo“ įvertinimui ir jo kritikai, taip pat gali žadinti atsakomybę siekti tokios socialinės struktūros, kurioje yra daugiau kūrybiškumo, įvairovės ir lygybės (McCall, Wittner 1990, 52).

Biografinių tyrimo duomenų analizė, informanto pasakojimą vertinant kaip individualaus tapatumo, kurį A. Giddensas (2000) įvardija „refleksyvinis projektas“, išraišką, leidžia apčiuopti unikalų jo gyvenimo kelią nuo praeities, apimant dabartį ir numanomą ateitį. Prisimindamas ir perpasakodamas savo patirtį skirtingais gyvenimo tarpsniais asmuo gali geriau ją įsisąmoninti, įvardyti jausmus, išgyvenimus ir jų reikšmę. Gyvenimo kelią vertinant kaip „virtinę lūžių“ (Giddensas 2000), kurie benamių istorijose žymėjo perkėlimo iš vaikų globos namų į internatinę mokyklą, tėvų atmetimo, žmonos netekties, teistumo, patekimo į nakvynės namus ir daugelį kitų patirčių, ši prieiga įgalino asmens saviraiškos ir reikšmių kūrimo atskiruose jų gyvenimo etapuose analizei. Vadinamoji „kentėjimo trajektorija“, įrėminanti išsistatytą nesėkmių grandinę ir paralyžiuojančios individo gyvenimą patirtys yra pastiprinamos prisiimtoms stigmoms ir jos paveikto tapatumo:

Aš /.../ esu dabar benamis, nesvarbu, kad aš nors nakvynės namuose gyvenau, turiu pilnus dokumentus, viską, bet aš vis tiek benamis, aš neturiu savų namų.

Socialinės aplinkos įtaka yra reikšminga individo konstruojamai gyvenimo istorijai, kadangi, kaip pažymi S. Kraniauskienė (2004), biografiniai pasakojimai nėra individualių ir unikalų savęs modelių išraiška. Konstruodami individualų pasakojimą, individai perima socialinėje aplinkoje jau egzistuojančias socialines kategorijas. Gyvenimo istorijų analizė sudaro galimybes atskleisti informantų artimiausios aplinkos – šeimos santykius, ryšius su tėvais, vaikystėje patirtą apleistumą, sudėtingus tarpusavio santykius esant suaugus. Kiekvieno asmens gyvenimo istorija, kaip pabrėžia G. Deeganas (2003), apima ir makrodimensiją – jo socialinės aplinkos ir gyvenamo laikotarpio visuomenės istoriją, jai reikšmingus įvykius: nagrinėtuose pasakojimuose ši dimensija ryškiausiai atskleidžiama per ankstyvuosius informantų išgyvenimus, susijusius su sovietinio laikotarpio vaikų globos namų situacija. Socialinio ir istorinio konteksto įtraukimas į pasakojimą gali būti vertinamas ir kaip sąmoningas siekis iliustruoti, kuo individuali patirtis ar gyvenimo situacija yra išskirtinė ar keičianti nusistovėjusį ritmą (Holma 1999). Pastarasis aspektas gana aiškiai atsiskleidžia informantui pasakojant apie tragiškus istorinius 1991 m. sausio 13 d. ir po jos vykusius įvykius, kurie, kaip įvardijo ir pats jų dalyvis, stipriai pakeitė jo gyvenimo situaciją. Šis

pavyzdys išryškina ir platesnes biografinio tyrimo prieigos Lietuvoje ir po-sovietinio bloko šalyse galimybes. Istorikė Dalia Marcinkevičienė, 2007 m. parengusi studiją „Prijaukintos kasdienybės, 1945–1970: biografiniai Lietuvos moterų interviu“, kurioje analizavo 1945–1970 m. biografinius Lietuvos moterų pasakojimus, pažymi, kad „moksliniu požiūriu sovietmetis dar nėra pakankamai reflektuotas“ (Marcinkevičienė 2007, 13). Viliamasi, jog priimta ir įsisąmoninta minėto laikotarpio istorija ir pavienių socialinių grupių situacija bus veikiau kaip galimybė diskusijai nei konfliktui (Marcinkevičienė 2007, 13). Ši analizė aktuali ir kelių pastarųjų dešimtmečių istorijai. Dramatiški politiniai, socialiniai, ekonominiai ir kultūriniai pokyčiai, įvykę po Sovietų Sąjungos žlugimo, įvairiais rakursais palietė skirtingų socialinių grupių atstovų likimus. Siekdami prisitaikyti pakitusiame pasaulyje, veikiami ir sovietinio laikotarpio patirčių, jie kūrė individualias (iš)gyvenimo strategijas. Biografinė tyrimo prieiga, turinti ir vadinamąjį „atminties išlaisvinimą“ (Andrews 2007) bruožą, šiuo atveju galėtų būti aktuali skirtingose socialinio gyvenimo srityse besiformuojančių naujų tapatumų analizei.

Gauta 2016 09 30

Priimta 2016 12 10

Literatūra

- Adriansen, H. K. 2012. “Timeline interviews: A Tool for Conducting Life History Research.” *Qualitative Studies* 3 (1): 40–55.
- Andrews, M. 2007. *Shaping History: Narratives of Political Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Atkinson, R. 1998. *The Life Story Interview (Qualitative Research Methods Series, vol. 44)*. Gorham: University of Southern Maine.
- Barabasz A., Merrill, B. 2014. “Cross-cultural Approaches to Biographic Interviews: Looking at Career Transitions and Lifelong Learning.” *Research in Comparative and International Education* 9 (3): 287–300.
- Bury, M. 2001. “Illness Narrative: Fact or Fiction?” *Sociology of Health and Illness* 23 (3): 263–285.
- Casey, R., Goudie, R., Reeve, K. 2008. “Homeless Women in Public Spaces: Strategies of Resistance.” *Housing Studies* 23 (6): 899–916.
- Chamberlayne, P., Bornat, J., Wengraf, T. 2000. *The Turn to Biographical Methods in Social Science Comparative Issues and Examples*. London: Routledge.
- Chase, S. E. 2005. “Narrative Inquiry: Multiple Lenses, Approaches and Voices.” In *The Sage Handbook of Qualitative Research* (3rd edition), ed. N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, 651–679. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Coffey, A., Atkinson, P. 1996. *Making Sense of Qualitative Data*. London: Sage.

- Creswell, J. W. 2007. *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Davies, B., Gannon, S. 2006. *Doing Collective Biography*. Maidenhead: Open University Press.
- Deegan, G. 2003. "Discovering Recovery." *Psychiatric Rehabilitation Journal* 26: 368–376.
- Denzin, N. K. 2001. "The Seventh Moment: Qualitative Inquiry and the Practices of a More Radical Consumer Research." *Journal of Consumer Research* 28 (2): 324–330.
- Denzin, N. K. 2001. "The Reflexive Interview and a Performative Social Science." *Qualitative Research* 1 (1): 23–46.
- Denzin, N. K., Lincoln, Y. S. 2008. *Collecting and Interpreting Qualitative Materials*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Dorelaitienė, A., Mažeikienė, N. 2011. „Biografinis metodas: socialinių darbuotojų vyrų profesinio identiteto tapsmas“. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai* 7 (1): 51–70.
- DeWard, S. L., Moe, A. M. 2010. "Like a Prison: Homeless Women's Narratives of Surviving Shelter." *Journal of Sociology and Social Welfare* 37 (1): 115–135.
- Elliot, J. 2000. *Using Narrative in Social Research: Qualitative and Quantitative Approaches*. London: Sage Publications.
- Farrugia, D. 2011. "The Symbolic Burden of Homelessness Towards a Theory of Youth Homelessness as Embodied Subjectivity." *Journal of Sociology* 47 (1): 71–87.
- Fitzpatrick, S. 2005. "Explaining Homelessness: a Critical Realist Perspective." *Housing, Theory and Society* 22 (1): 1–17.
- Giddens, A. 2000. *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: ALK/Pradai.
- Holma, J. M. 1999. *The Search for a Narrative – Investigating Acute Psychosis and the Need-Adapted Treatment Model from the Narrative Viewpoint*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Indriliūnaitė, R. 2013. *Benamystė Lietuvoje: nakvynės namų gyventojų (iš)gyvenimo praktikos*. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Indriliūnaitė, R., Petkevičiūtė, R. 2015. „Tarpinstitucinis benamių vyrų dreifas“. In *Socialinė atskirtis ir geras gyvenimas Lietuvoje: kolektyvinė monografija*, sud. A. Tereškinas, J. Bučaitė-Vilkė, 167–211. Kaunas: VDU.
- Ivanauškienė, V., Gončiarova, N. 2016. „Vyrų benamystė nakvynės namuose ir gatvėje: išgyvenimo naratyvai“. *Tiltai* 73 (1): 171–190.
- Yow, V. R. 2005. *Recording Oral History. A Guide for the Humanities and Social Sciences*. Walnut Creek, CA: Altamira Press.
- Kanopienė, V., Mikulionienė, S. 2004. „Lietuvos benamiai: elgsenos ir nuostatos“. *Socialinis darbas* 3 (1): 47–62.
- Kocai, E. 2007. *Socialinė benamių atskirtis ir jos formavimosi veiksniai*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Kraniauskienė, S. 2004. „Identiteto tyrimo metmenys: kartų identiteto paieška XX a. lietuvių autobiografijose“. *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2 (13): 40–52.

- Marcinkevičienė, D. 2007. *Prijaukintos kasdienybės, 1945–1970: biografiniai Lietuvos moterų interviu*. Vilnius.
- McCall, M. M., Wittner, J. 1990. "The Good News about Life History." In *Symbolic Interactionism and Cultural Studies*, ed. H. S. Becker, M. M. McCall, 46–89. Chicago: University of Chicago Press.
- McCarthy, L. 2013. "Homelessness and Identity: a Critical Review of the Literature and Theory." *People, Place and Policy Online* 7 (1): 46–58.
- McLaughlin, D., Tierney, W. G. 1993. *Naming Silenced Lives: Personal Narratives and the Process of Educational Change*. New York: Routledge.
- McNaughton, C. 2008. *Transitions Through Homelessness. Lives on the Edge*. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.
- Merrill, B., West, L. 2009. *Using Biographical Methods in Social Research*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Mills, C. W. 1970. *The Sociological Imagination*. London: Oxford University Press.
- Murray, M. 2003. "Narrative Psychology." In *Qualitative Psychology: A Practical Guide to Research Method*, ed. J. H. Smith, 111–132. London: Sage Publications.
- Neale, J. 1997. "Homelessness and Theory Reconsidered." *Housing Studies* 12 (1): 47–61.
- Ravenhill, M. 2008. *The Culture of Homelessness*. Abingdon, Oxon: Ashgate Publishing Group.
- Ricoeur, P. 1991. "Narrative Identity." *Philosophy Today* 35 (1): 73–81.
- Riemann, G., Schütze, F. 1991. "Trajectory" as a Basic Theoretical Concept for Analyzing Suffering and Disorderly Social Processes." In *Social Organization and Social Process: Essays in Honor of Anselm Strauss*, ed. D. R. Maines, 333–357. New York: de Gruyter.
- Roberts, B. 2002. *Biographical Research*. Buckingham: Open University Press.
- Robinson, C. 2011. *Beside One's Self: Homelessness Felt and Lived*. Syracuse: Syracuse University Press.
- Rosenthal, G. 1993. "Reconstruction of Life Stories. Principle of Selection in Generating Stories for Narrative Biographical Interviews." In *The Narrative Study Lives*, vol. 1, ed. R. Josselson, A. Lieblich, 59–91. Newbury Park, London, New Delhi: Sage.
- Sadauskas, J. 2008. „Benamiai, kaip socialinės atskirties grupė“. *Socialinis darbas* 7 (1): 127–136.
- Snieškienė, D., Dulinskienė, I. 2014. "Homelessness in Lithuania: Policy and Research." *European Journal of Homelessness* 8 (2): 211–231.
- Snow, D. A., Anderson, L. 1993. *Down on Their Luck: A Study of Homeless Street People*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Stephenson, S. 2006. *Crossing the Line. Vagrancy, Homelessness and Social Displacement in Russia*. Aldershot: Ashgate.
- Tereškinas, A. 2014. „Jaunų bedarbių vyrų vyriškumas, (ne)pripažinimas, socialinė atskirtis“. *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas* 5 (3): 91–108.
- Thomas, W. I., Znaniecki, F. 1958. *The Polish Peasant in Europe and America* (First published 1918–1921). New York: Dover Publications.

- Torri R., Tosi A. 2004. *Qualitative Methods and the Homeless: the Biographical Approach in Italian Research*, Paper for CUHP Workshop 4, September.
- Van Doorn, L. 2004. *A Follow-up Study in the Netherland*, Paper for the Copenhagen CUHP workshop.
- Vosyliūtė, A., Kasparavičienė, V., Maniukaitė, G., Kocai, E. 2004. *Varguomenė: gyven-sena ir vertybės*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
- West, L., Alheit, P., Andersen, A. S., Merrill, B. 2007. *Using Biographical and Life History Approaches in the Study of Adult and Lifelong Learning: European Perspectives*. Frankfurt am Main: Peter Lang/ESREA.

RASA INDRILIŪNAITĖ

Using a Life-story Approach in Researching Homelessness

Summary

The popularity of the narrative inquiry and biographical approach in the last few decades of the 20th century is associated with the so called 'biographical turn', when different disciplines turned towards life narrative as a unique experience of a person shaped in different social, cultural and political contexts and circumstances that have an inevitable influence on his/her self-identity and on the ways he/she makes sense of their experience. Biographical approach and the life history method are rather widely applied in the research of marginalised social groups because it reconstructs a chronologically structured personal life narrative and also sets an individual free through a narrative by deconstructing social norms and processes that shape the trajectories of a personal life. According to Anthony Giddens (2000), the reflexive element of the narrative inquiry enables a person telling his/her life history to see his/her past through the prism of a foreseen future and to construct and reconsider his/her identity. The application possibilities of biographical research strategies in the research of homelessness are reviewed and illustrated with life history interviews.

Keywords: life history research, biographical approach, narrative, homelessness, homeless person.